

1

Aksjonsforskning som forskning – epistemologiske og metodiske utfordringer

Morten Levin

This paper focuses on how action research can produce rigorous research. This analysis is based on how the author's own published research has dealt with this issue. The point of departure argues that professional critical discourse is vital for the development of action research. The quality of the research depends on producing desirable outcomes, understanding the context, the transparency of the research process, the higher education options in training to become an action researcher, broad participation, control of biases, cooperation between researchers and systematic data collection. Finally, the practical challenges in securing the quality of research are discussed.

Innledning

Denne artikkelen er en kritisk diskusjon om kvalitet i aksjonsforskning. Utgangspunktet er både å vise svakhetene ved aksjonsforskning (AF) og samtidig å vise styrken. Det grunnleggende spørsmålet er hvordan man kan sikre kvalitet i AF. Mer presist er utfordringen å vise at aksjonsforskning er samfunnsforskning så god som noen. Mitt utgangspunkt er at AF i bunn og grunn er et konstruktivistisk prosjekt (Berger & Luckmann, 1971), og at forskningsstrategien anvender både kvalitative og kvantitative data. Derved har vi avgrenset oss mot en vanlig misforståelse om at aksjonsforskning er bruk av kvalitativ metode. Aksjonsforskning er slik jeg forstår det, en integrert strategi for samfunnsvitenskapelig forskning (Greenwood & Levin, 1998/2007).

Kvalitet brukes som et generelt begrep for å si noe om troverdighet, det vil si om det er grunnlag for å feste tillit til forskningens resultater. I konvensjonell positivistisk språkbruk og begrepsforståelse kan dette bli avklart ved å begrunne validitet og reliabilitet. Fordi AF er et konstruktivistisk prosjekt, er det nødvendig med andre kriterier. Guba og Lincoln (1989, s. 234) utviklet i boken *Fourth Generation Evaluation* kriterier og prosedyrer som kan anvendes for å vurdere kvaliteten av forskningen. De to forskerne reiste følgende spørsmål:

How can one establish confidence in the «truth» of the findings of a particular inquiry for the subjects [sic] with whom and the context in which the inquiry was carried out? (Guba & Lincoln, 1989, s. 234).

Et vesentlig poeng i denne artikkelen er at AF krever alternative kvalitetskriterier. Siktepunktet med artikkelen er å konkretisere og operasjonalisere et slikt sett av kriterier. Data og erfaringsgrunnlag i denne drøftingen er prosjekter jeg har vært engasjert i. Alle mine tekster som det refereres til, er fagfellevurdert.

Artikkelen bygger på en dypere forståelse av AF som praksisform. Forskernes handlingsrelevante kompetanse må innrulleres i et regime av validitet og reliabilitet (troverdighet). Aksjonsforskere må trenes ved å reflektere over og kunne integrere praksisrelevant erfaring på en slik måte at kvaliteten av forskningens kan vurderes.

Grunnutdanningene og profesjonsutdanningene (Master og ph.d.) må ta høyde for å utvikle analytisk kapasitet til å tolke og forstå sosiale prosesser hvor man selv er deltaker. Et viktig poeng er å kunne trene opp evnene til både å kunne leve seg inn i og forstå den sosiale konteksten prosjektene gjennomføres i, samtidig som forskeren innehar en kritisk evne og analytisk distanse.

Denne koplingen mellom trening i konkret involvering og sosial empati og en kritisk analyse er grunnleggende for vurdering av kvaliteten av forskning.

La meg starte med å presentere bredden og dybden i erfaringer og datapunkter som denne artikkelen bygger på. Dette gir leseren en mulighet til kritisk og konstruktivt å forholde seg til AF som praksisform. Kritisk konfrontasjon og analytisk distanse blir to sentrale begreper i min drøfting av AF (Levin & Ravn, 2007). Deltakelse i sosiale endringsprosesser skaper erfaringer som eksplisitt blir tilgjengelig, men også den skjulte innsikt som Polayni (1983) betegner som «tacit knowledge» som er avleiret i opplevelsene ved å jobbe med konkret problemløsning i en «virkelig» sosial verden.

Jeg har stort sett i hele mitt profesjonelle liv jobbet med AF-prosjekter. Jeg er en type hybrid sivilingeniør eller en hybrid samfunnsforsker. Jeg ble nesten en maskiningeniør, tok en mastergrad i operasjonsanalyse og endelig en magistergrad i sosiologi. I ti år var jeg ansatt ved Institutt for industriell miljøforskning før jeg ble ansatt ved NTNU.

IFIM (Institutt for industriell miljøforskning) var et miljø som historisk sett var preget av aksjonsforskning. Jeg fant fort ut at jeg trivdes i grenselandet mellom teknologi og mennesker. Jeg var engasjert i prosjekter med problemstillinger som spente fra design av industrielt arbeid til sammenslåing av sosialkontor, arbeidskontor og trygdekontor, det vi i dag kjenner som NAV, og som lokale aktører på Steinkjer allerede hadde lansert noen tanker om (Levin & Svarva, 1990). Ved IFIM ble ikke aksjonsforskningen lenger den dominerende forskningsstrategien. Miljøet kom til å bli en blanding av aksjonsforskere og oppdragsforskere. Det er en klar sosioteknisk profil som kjennetegner disse arbeidene (Thorsrud & Emery, 1970). (Se også Emery, 1959; Herbst, 1977; Trist, 1981.)

Min undervisning ble etter hvert fokusert på ph.d. -nivået, både i forelesninger og i veiledning. Ved å lage et AF-basert kunnskapsløp til ph.d. -graden, var det viktig samtidig å kunne vise at en ph.d. i AF er å likestille med en konvensjonell ph.d. Dette innebar blant annet at det teoretiske pensumet måtte være av samme omfang og samme dybde. Videre var det en forutsetning at det metodiske grepet også inkluderte trening i å ta ansvar for utviklingsprosesser.

Det ble naturlig å fokusere på de faktorer som fremstår som de mest kritiske for å sikre kvalitet i aksjonsforskning. Et grunnleggende faglig ståsted som er utviklet av min kollega Davydd J. Greenwood og meg selv, var at AF er minst like vitenskapelig som tradisjonell arbeidsforskning. Den praksis som dyktige aksjonsforskere har vist, borger for det (Greenwood & Levin, 1998/2007).

Spesielt viktig blir kvalitetsdiskusjonen i relasjon til praksis. I AF må man kunne omsette teorier om og forventninger om utvikling til konkret faglig aktivitet som vil sikre god AF.

Faglig kritikk

Det sentrale argumentet er god samfunnsvitenskapelig forskning. Kvaliteten av de faglige resonnementene er likeverdig de som f.eks. Bryman (2008) anvender. Et viktig poeng i denne artikkelen er at en levende faglig kritikk er

krumtappen i faglig utvikling. Den faglige kritikken utfordrer konvensjonelle «tatt for gitt» -sannheter. Dette er en dynamisk prosess som inkluderer utfordring og forsvar av faglige standpunkter. Habermas' (1984, 1987) diskursetikk peker mot en forståelse av hvordan en faglig diskurs gir viktige erkjennelser som gir grunnlag for utvikling.

En retning har vært opptatt av forskningens ontologiske og epistemologiske basis. En annen hovedstrømning har vært en detaljert kritikk mot de enkelte elementer i en AF-basert forskningsstrategi, men det har vært en langt mindre kritisk debatt om AF enn det man skulle forvente. All levende forskning må inngå i en kritisk debatt om metode, teori og forskningspraksis. Denne diskursen er selvsagt også helt grunnleggende for at AF skal kunne utvikles.

Kritikken mot AF har kommet både fra folk eksterne til AF og fra AF-kolleger. Noe av kritikken har bare til hensikt å skade renomméet til AF. Da inngår den gjerne i en strategi for å hindre finansiering av aksjonsforskning. Andre kritikere er genuint opptatt av å forbedre aksjonsforskningen. Det er åpenbart slik at både den eksterne og den interne kritikken er viktig og må tas på alvor. Forskere som anvender en AF-basert strategi bør tiljuble de fagfolkene som er interessert i å skape en diskurs rundt de grunnleggende ontologiske, epistemologiske og metodiske spørsmålene. Det skjerper overvåkenheten til å delta i en debatt om hva en konkret vitenskapsteoretisk posisjon betyr for egen forskning. Man får ofte følelsen av å bli urettferdig behandlet, men uansett er det viktig å kunne begrunne eget vitenskapelig ståsted. Dette er en tolkning av kritikken som nok tenderer til å gi et for rosenrødt bilde av det daglige arbeidet. Politiske og strategiske spill om forskningspenger gjør at forsvar av AF ofte blir svært krevende. Faglig kritikk har, som jeg har påpekt tidligere, en viktig misjon når den tar form av en diskurs slik som Habermas (1984, 1987) forestiller seg «den ideelle samtalen».

Kritikken blir uregjerlig eller en parodi når den tar form av ord i lukkede rom. Faglighet vil ikke bety noe i maktkampen om hvilken metodologi som kan anvendes på aktuelle forskningsmessige utfordringer. Dette er en diskurs AF er dømt til å tape rett og slett fordi vi ikke har en stemme i disse samtalene.

Sørensen (1993) inntar en positivistisk og konvensjonell posisjon i det han hevder å være et grunntrekk ved aksjonsforskning. Først og fremst er dette forbundet med engasjement og involvering. Subjektivitet, ikke repliserbarhet, og manglende mulighet for generaliserbarhet er noen av problemene som

blir påpekt. Disse utfordringene må løses av aksjonsforskere for at forskningsresultatene skal kunne få gjennomslag. Samtidig vises de problematiske sidene ved konvensjonell samfunnsforskning, men da bare med motsatt fortegn.

I *Tidsskrift for samfunnsforskning* (1993) ble det publisert en kritisk analyse om hvordan en god faglig debatt kan føres. Tilsvaret kom fra Pålshaugen (1993). Argumentasjonen til Pålshaugen (1993) var arrogant og utfordrende, ikke inkluderende og problemorientert. Det er ikke slik jeg ser for meg en god faglig debatt. Dessverre valgte han ikke å vise både de problematiske og de grensesprengende perspektivene ved AF. Pålshaugen tok en heller arrogant tone i en postmoderne kritikk av konvensjonell samfunnsforskning og uten villighet til å gå inn på AFs spesifikke utfordringer. I store trekk ble dette en dårlig faglig debatt. Det kom ingen stor debatt i kjølvannet av disse to artiklene. Fagfeltet syntes ikke å være modent for en slik diskurs.

Omtrent samtidig var det en skarpere og mer fruktbar debatt i tidsskriftet *Human Relations* bygget på en spesialutgave om AF som Elden og Chisholm (1993) redigerte. Debatten tiltrakk seg både ihuga venner av AF og de som var provosert over at denne typen «vitenskapelighet». I tillegg var dette en relativt bred debatt som engasjerte forskere i flere forskjellige miljøer. Hvor denne debatten står i dag, er ikke umiddelbart enkelt å avklare. Kanskje er det aller viktigste som har skjedd i det siste tiåret, at dagens samfunnsforskning ofte blir avkrevd et svar på den praktiske nytten av forskningen? Dette er en utfordring som passer som hånd i hanske for aksjonsforskere fordi man nettopp i AF kopler praktisk nytte og forskning i samme prosess. Konvensjonelle samfunnsforskere har det langt vanskeligere med å kunne svare på denne utfordringen.

Et spesielt problem for AF er at kritikken sjelden blir en åpen debatt med bredt engasjement. Sladder er det vanskelig å vegre seg imot. Argumenter som ikke tilbakevises forblir stående som sannheter. Ryktespredning lever sitt eget liv uten mulighet for den det gjelder til å gripe inn eller gjøre sin stemme hørt. Denne kritikken er viktig, men sakens natur gjør det vanskelig, for ikke å si umulig, for alle å kunne delta. Derfor er det umulig for AF-baserte forskere å ha en stemme ettersom debatten har foregått i lukkede rom.

Den dominerende åpne kritikken av AF er å finne i evalueringer av forskningsprogrammer hvor aksjonsforskning har vært benyttet. Særlig tre kilder er viktige. *Norges råd for anvendt samfunnsforskning* (NRS) evaluerte norske AF-miljøer. Den danske harvardbaserte sosiologen Sørensen (1993a) var krumtappen i dette arbeidet. Sørensens hovedargument er at AF er forskning

hvis de tekstene som produseres kan inngå i den vitenskapelige diskursen på feltet. Ontologiske, epistemologiske og metodiske posisjoner i AF må kunne forsvares. Det er for eksempel sjelden at man finner drøfting av problemstillinger vedrørende generaliserbarhet eller om hvordan endringsstrategier kan influere på resultater av samfunnsvitenskapelig forskning. Sørensens kritikk (1993 a, b) er et annet ontologisk ståsted enn det AF innbyr til. I tillegg vil det være strutsepolitikk å stikke hodene i sanden for å unngå å se disse markerte hindrene. Disse tekstene (Pålshaugen, 1993 og Sørensen, 1993 a, b) reflekterer en gjensidig kritisk holdning ved å reise vitale innvendinger mot AF, eller ved å gjøre som Pålshaugen (1993), å gå utenom kritikken.

Bemerkelsesverdig er to andre spesialutgaver av *Tidsskrift for samfunnsforskning* (TSF), som begge hadde fokus på norsk AF. Det første spesialnummeret kom i 1969 og var antakelig redigert av Philip G. Herbst¹. Det hadde tittelen «Spesialnummer om sosioteknisk forskning».

Den andre spesialutgaven av TSF kom i 1982 og hadde Max Elden som medredaktør. Denne spesialutgaven hadde tittelen «Arbeidsmiljø». Ambisjonene var nok fra redaktørens side å vise bredden av aksjonsforskning og ikke å innlede til en kritisk analyse av tradisjonens forskningsmessige bidrag.

Nærmest kommer vel det avsluttende bidraget fra Max Elden. Tittelen var «Kommentar; Deltakerforskning – Om å arbeide med forandring gjennom forskning». Hovedfokuset var knyttet opp til problemer og utfordringer som blir skapt ved lokal deltakelse i forskningsprosessen. Særlig viktig var diskusjonen om medvirkningens krav til ressurser. Artikkelen åpnet opp for en kritisk vinkling, men dette ble ikke i noen særlig grad fulgt opp. I stedet kom en «hands-on» drøfting av hvordan man kunne realisere høyere grad av medvirkning. Elden skal ha honnør for å være en tidlig kritisk røst i AF, selv om den ikke hadde volum nok til å skape et bredt engasjement.

Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for AF

AF er et knippe av forskjelligartede praksiser og refleksjonsmodeller som aktive forskere på feltet har valgt å benevne som aksjonsforskning. Det vil være feil å forvente at aktørene jobber på en spesifikk måte som aksjonsforskere. Ser vi på feltets omfang, så er det et bredt spekter av ulike tilnæringer

¹ Herbst er den som har skrevet perspektivartikkelen «Innledning: Utvikling av sosioteknisk analyse».

som har nedfelt seg i et antall aksjonsforskningsmodeller. Det er mange ulike praksisformer som av aktørene selv blir betegnet som AF, og det viktig å innse at AF ikke kan begrenses til den ene «rette» måten å definere og praktisere aksjonsforskning på. Ingen AF-praksis er den eneste rette. Det er altså ikke slik at en bestemt ontologisk og epistemologisk posisjon er den eneste riktige. Problemstillingen er ikke slik. Derimot er det viktig at presentasjonen og begrunnelsen for en bestemt ontologisk og epistemologisk posisjon er faglig konsistent og troverdig. Det er ikke grunn til å gjennomføre en heksejakt på metodiske grep som ikke alle er enige i. Poenget er å kunne begrunne den posisjon man har valgt å anvende. Debatten bør så gå mellom de ulike posisjonene, og det vil neppe være ønskelig å kåre en seierherre. Hensikten må heller være å stille som krav til en aksjonsforsker at man kan begrunne sin egen forskning i et konsistent ontologisk, epistemologisk og metodisk perspektiv.

Jeg har valgt ut et antall arbeidsmetodikker som viser bredden i AF. Denne presentasjonen har til hensikt å vise bredden i forskningsstrategier og er ikke ment som en intern rangering. Reason og Bradbury (2001) gir en god oversikt over feltet.

PAR (Participative Action Research) har som målsetting å bygge politisk mobilisering for frigjøring (Fals Borda & Rahman 1991; Freire, 1972).

PAR (Pragmatic Action Research) bygger på pragmatisk filosofi (Greenwood & Levin, 1998/2007).

Sosio-teknisk tenkning har medvirkning som et sentralt begrep i prosjekter rettet inn mot å skape et godt arbeidsmiljø (Thorsrud & Emery, 1970; Trist, 1981).

Aksjonsforskning i undervisning har som fokus å drive utviklingsarbeid, gjerne på klassenivå (Mills, 2003).

Evaluering som aksjonsforskning er rettet inn mot å kombinere evaluering med utvikling av konkrete og praktiske løsninger (Finne, et al., 1995; Guba & Lincoln, 1989).

Denne oppstillingen viser at det er et vidt spenn i praktisering av AF. Det er et poeng i seg selv at mangfoldet på feltet er stort, og at det ikke på noen måte er et mål med reduksjon. Tvert imot vil jeg hevde at det er et gode at det er mange AF-strategier som er åpne for anvendelse. Det er bare å velge. Ikke

tilfeldig, men bevisst og systematisk. Hensikten er å kunne begrunne den plattformen som AF bygger på. Enhver som driver med AF må altså kunne argumentere for den ontologiske og epistemologiske posisjonen man har. Konsekvensen er ikke at alle tekster om aksjonsforskning skal være en eksess i vitenskapsteoretisk argumentasjon. Noen ganger er AF-forskningen knyttet opp til grunnlagsproblemer, og da er det selvsagt nødvendig med en fordypning mot vitenskapsteori, mens man i andre situasjoner bare trenger en kort referanse til egen posisjon.

Presentasjonen av ulike av AF-strategier kunne med letthet ha blitt lengre, men det er ikke i seg selv et poeng å gjøre listen lang. Hensikten er å vise at det er flere faglige posisjoner som kan begrunne valget av AF-teori og metodikk, og at den som arbeider med aksjonsforskning må kunne levere en faglig og vitenskapsteoretisk begrunnelse for egen praksis. Mitt hovedpoeng er at en aksjonsforsker må kunne levere en begrunnelse for sin praksis. Det burde selvsagt også enhver annen samfunnsforsker kunne gjøre.

Aksjonsforskningen er sårbar for slik kritikk fordi man svært sjelden finner en AF-posisjonering i artikler som argumenterer med at AF er ledesnoren. Jeg har i mange år hatt rollen som fagfelle i vurdering av manuskripter. Altfor mange ganger har jeg fått oversendt artikler fra forskere som sier at de er aksjonsforskere, mens det gis ingen faglig begrunnelse for denne posisjonen. Det er nesten slik at man skulle tro at når det er mangelfull eller tynn ontologisk og epistemologisk begrunnelse for forskningen, så kan man henge aksjonsforsknings-lappen på arbeidet. Dette blir for amatørmessig. Skriver man en artikkel bygget på AF, er det som tidligere påpekt nødvendig å gi en vitenskapsteoretisk begrunnelse for valget. I tillegg vil det være viktig å presisere en begrunnelse for den aktuelle AF-inspirerte ontologiske posisjonen. På den annen side kan selvsagt ikke en hvilken som helst praksisform som bidrar til kunnskapsutvikling gjennom praktisk arbeid, rubriseres som aksjonsforskning. I det perspektivet som er presentert ovenfor, vil jeg fremheve følgende faktorer som grunnleggende for at en forskningspraksis skal kunne benevnes som aksjonsforskning:²

2 Den avgrensningen som gjennomføres i denne artikkelen, er sterkt influert av pragmatisk filosofi (Dewey 1938/1991). «Inquiry is the controlled or directed transformation of an indeterminate situation into one that is as determinate in its constituent distinctions and relations as to convert the elements of the original situation to a unified whole.»

- Problemeierne må sammen med forskerne inngå i et felles forsknings- og læringsfellesskap.
- Forskningen, eller kunnskapsutviklingen, må bidra til å skape konkrete løsninger på aktuelle problemer. Å finne en løsning som virker (dvs. løser det aktuelle problemet) er det mest krevende troverdighetskriterium i AF. Noe tilsvarende krav til «troverdighet» finnes ikke i konvensjonell samfunnsforskning.
- Utvikling og implementering (prosess og konkrete løsninger) gir grunnlag for vitenskapelig strukturering og analyse.
- Aksjonsforskning er en syklisk prosess av konkret eksperimentering og læring.
- Aksjonsforskning er i sin natur kontekstbundet.

I de ulike standardverkene om AF vil man finne en nærmere presentasjon og drøfting av hva som avgrenses som aksjonsforskning. Se for eksempel: Bradbury, 2015; Greenwood og Levin, 1998/2007; Fals-Borda og Rahman, 1991; Reason og Bradbury, 2008.

Kvalitet i aksjonsforskning

Jeg har så langt argumentert for betydningen av en faglig debatt. Den er grunnlaget for faglig utvikling. Kvaliteten av AF sikres ved at forskerne er aktive i den faglige debatten. Derved skjerpes den kritisk-analytiske kapasiteten og evnen til å bygge gode teoretiske modeller for forskningen. Hva er det så denne debatten bør omhandle? Grunnleggende problemstillinger som ontologi, epistemologi og metode har allerede vært presentert. Hvis vi vender blikket innover, blir kvalitetskriterier for god aksjonsforskning det som kommer til å stå i sentrum. Siktepunktet er å vise et sett av faktorer som har betydning i vurderingene over tid, og som i svært beskjeden grad har vært fremholdt. Et knippe på fire variabler peker seg ut som sentrale for å kunne levere god aksjonsforskning. Disse er bred lokal deltakelse, kontroll av forutinntatthet, samarbeid mellom flere forskere og systematiske data om endringsprosessen.

Man må selvsagt kunne vise at AF er like rigorøs som konvensjonell samfunnsforskning. Relevansen er ikke under debatt. Fordi et AF-prosjekt blir initiert for å kunne løse praktiske problemer, er relevansen sikret. Ikke nok med

det – i løpet av AF-prosjektets gjennomføring vil det svært ofte dukke opp tema som er viktig å forske på. Hvis forskerne og problemeierne velger å bruke tid på en slik problemstilling, er det klart at temaet bringes inn under forskningens rigorøse refleksjon nettopp fordi det fremstår som praktisk relevant. I tradisjonell samfunnsvitenskapelig forskning utvikles gjerne problemstillingene fra lesning av andres forskningsarbeid. De faglige utfordringene søkes ved å jobbe med teori (fra teori til teori), men i AF går prosessen fra teori til praksis og tilbake til teori. En drøfting av samspillet mellom rigorøsitet og relevans er presentert i Levin, 2012.

Den største utfordringen i arbeidet med AF er å utvikle en begrunnelse for at aksjonsforskningen er rigorøs, altså at den oppfyller de krav som forskningen stiller til kunnskapingsprosessen for at man skal kunne «tro» på resultatene. Kravet til kvalitet, som jeg velger å bruke som et samlende begrep for rigorøsitet, vil variere alt etter ontologisk posisjon. Hva kjennetegner så en posisjon i AF som sikrer kvaliteten? Det er grunnleggende viktig å ha et velbegrunnet svar på denne utfordringen. Først og fremst må forskningsstrategien være transparent. Det må være mulig å ettergå forskeren i hans eller hennes arbeid med forskningsprosessen.

Det genuine kriteriet for å avgjøre om forskningen er god, er om den produserer brukbare eller virksomme resultater. I en AF-prosess er målsettingen å løse konkrete og praktiske problemer samtidig som man også utvikler relevant teori. Brukbarhet er et kriterium som ingen annen samfunnsvitenskapelig forskningsstrategi kan vise en parallell til. Brukbarhet er en test på om teoretisk innsikt kan begrunne en virksom praksis. Dewey (1938/1991, s. 114) var den første betydelige filosofen som utviklet kunnskapingsprosessen ut fra et integrert praktisk-teoretisk perspektiv:

But the final test on its possession of these properties is determined when it is actually functions – that is, when it is put into operation to institute by means of operation facts not previously observed, and is then used to organize them with other facts into a coherent whole.

Dewey posisjonerte på en kraftfull måte pragmatisk filosofi som en fruktbar måte å drive AF på. Jeg har tidligere påpekt at AF resulterer i kontekstbundet kunnskap. AF produserer altså innsikt som i første omgang har en avgrenset gyldighet knyttet til den aktuelle konteksten forskningen er gjennomført i.

Dette er den prinsipielle posisjonen, men det er en vei rundt dette hinderet. Kunnskapen som er utviklet i en bestemt kontekst, vil kunne overføres til andre kontekster ved at forskeren gjør en analyse av påvirkningen av de kontekstuelle variablene på forskningsfunnene, for derved å kunne si noe om kontekstens betydning. Denne partikulære kunnskapen kan så brukes til å si noe om hvorvidt andre kontekster gir de samme kjennetegn. I så fall er det grunn til å tro at kunnskapen vil være gyldig i denne alternative konteksten. Dette er så langt en diskusjon om hvorvidt kontekstuell kunnskap kan «generaliseres» på bakgrunn av en kontekstuell analyse.

Vanligvis vil en drøfting av kvalitet av forskningen begynne når forskning skal rapporteres. Grunnlaget for å forstå hva kvalitet krever av aksjonsforskeren, må være bygget inn i grunnutdanningen. Det er grunnleggende viktig at det etableres forskerskoler som kan gi undervisning på ph.d. -nivå for studenter som ønsker å utvikle sine ferdigheter som aksjonsforskere. Kravene til intellektuell dybde og litteraturomfang som forventes lest, må stå opp til de samme krav som konvensjonell samfunnsforskning stiller.

Forskerutdanning i aksjonsforskning

Jeg har drevet med systematisk AF-undervisning på ph.d. -nivået siden 1989 (se Levin, 2008). Det opplegget som vi utviklet ved Universitetet i Trondheim (UIT, senere NTNU), kan sammenlignes med det som i dag har betegnelsen forskerskole. Sammen med min kollega Max Elden fikk vi på slutten av 1980-tallet finansiert en ph.d. -gruppe på seks studenter. De fulgte et spesialopplegg som vi la til rette for i ph.d. -undervisningen. Elden forlot Norge ett år inn i programmet. I utgangspunktet var jeg kritisk til deler av den aksjonsforskningen som IFIM (Institutt for industriell miljøforskning) og AFI (Arbeidsforskningsinstituttet) hadde drevet. Bakgrunnen var liten fleksibilitet med hensyn til hvilke interesser som skulle være representert i styring av og i det konkrete arbeidet i prosjektene. Dette kommer til uttrykk i et kapittel i en bok, skrevet sammen med Roger Klev (Klev & Levin, 1998). Et vesentlig poeng var at aksjonsforskningen i arbeidslivet ikke utelukkende måtte bygge på samarbeid mellom arbeidstakere og arbeidsgivere. Hvilke grupper av aktører man jobber sammen med, vil variere, avhengig for eksempel av etiske vurderinger, makt og konflikt (se Borum, 1980). Prosjekter som

var initiert av enten ledelse eller fagforening, kunne være like mye AF som et prosjekt som bygget på samarbeidsbaserte opplegg mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Den viktigste læringen var at aksjonsforskning hadde sin egen metodiske strategi uavhengig av hvem deltakerne var (Greenwood & Levin, 1998/2007). Epistemologien og metoden var altså uavhengig av hvem som var forskere eller deltakere. Hvem som deltar, blir bestemt av hvilke problemstillinger som er aktuelle. Å sette en lokal fagforening i stand til å ta et selvstendig standpunkt til teknologisk utvikling innebærer ikke at ledelsen skal eller må delta.

Første gang jeg reiste spørsmålet om AF som en del av undervisningstilbudet på universiteter, var i artikkelen «*Ph.d. programs in action research: Can they be housed in Universities?*» (Levin, 2003). Denne publikasjonen var bygget på erfaringer fra tre programmer som gjør det klart at AF kan tilpasses undervisningsopplegg på universiteter. Hovedargumentet er at et AF-basert ph.d.-program må være like ambisiøst som et standard ph.d.-program i samfunnsforskning med hensyn til innhold og omfang. Poenget er at en AF-basert ph.d. må ha en profesjonell plattform som gjør deltakerne faglig skikket til å delta i brede faglige diskusjoner. Med andre ord så må AF-forskere være integrert i den løpende profesjonelle faglige diskusjonen.

Bred deltakelse av lokale krefter og forskere

I artikkelen «Organizing Change Processes» (Levin, 2004) drøftes spesielt betydningen av bred deltakelse. En inkluderende plattform for deltakelse er viktig både for å sikre at AF bygger på lokale problemstillinger, og for å likestille forsker og problemeiere i en viss grad. Dette åpner opp for et bredere grep om troverdighet og kvalitet fordi oppnådde resultater må tolkes av både forskerne og problemeierne. Denne grunnleggende diskusjonen om deltakelsens betydning i AF er viktig. Primært betinger medvirkning at deltakerne er i stand til å utvikle en gjensidig forståelse, noe som er en betingelse for å kunne lære i fellesskap. Denne diskusjonen er fulgt opp i teksten «Knowledge and Technology Transfer: Can Universities Promote Regional Development» (Levin, 2007) hvor poenget er at det vil være slik at det må etableres et felles språk som samtidig bygger på gjensidig forståelse før medvirkningsbaserte utviklingsprosesser kan etableres.

Kontroll av forutinntatthet

En forsker er selvsagt aldri fri fra å ha forestillinger og modeller om det sosiale systemet han eller hun ønsker å forske på. Ettersom forutinntatthet alltid vil være til stede, må forskningsprosessen være slik at det er mulig å kontrollere og korrigere så mye som mulig av den «skjevheten» som forutinntattheten har generert. Den aller enkleste måten å gjøre dette på er å notere / skrive ned hva en tror er tilstanden i det sosiale systemet, og sjekke ut dette mot hva man trodde før systematisk datainnsamling begynte. Likheter og forskjeller med hensyn til hva data sier, må begrunnes. En slik analyse vil gi et grunnlag for å forstå egen forutinntatthet og derved også sikre kvaliteten på forskningen.

Flere forskere (minst to) samarbeider

Selvsagt er det slik at den sosiale organiseringen av forskningen er viktig. Jeg har ovenfor påpekt betydningen av å kontrollere for egne «vrangforestillinger». Aksjonsforskeren bør ikke jobbe alene i felten. Når man er engasjert i pågående endringsprosesser, vil det ofte være nødvendig å handle umiddelbart. Det vil være til god hjelp hvis man i fellesskap og umiddelbart kan tenke igjennom ulike situasjoner og drøfte alternative handlingsveier. Det er faglig viktig for å kunne drøfte hvordan man skal tolke innspill og vurdere interessentene i prosjektet, men ikke minst gjør to personer i felten det mulig å samle inn data på en grundig måte. Kanskje burde det være et krav, hvis ambisjonen er å levere forskning av høy kvalitet.

Poenget med å få minst to til å jobbe sammen om et AF-prosjekt er at det er mulig for forskerne å teste ut tolkningen av hendelser eller konversasjoner de har deltatt i. Å være to personer gjør en drøfting der og da til en mulighet. Det vil også være en styrke i ethvert prosjekt at to personer kan veksle om å lede utviklingsprosessene. De engasjerte forskerne kan også dele på arbeidet med kontinuerlig å oppdatere feltarbeidsboken.

Systematisk datainnsamling i et endringsløp

Arbeid med en AF-strategi i forskning genererer datapunkter i seg selv, rett og slett fordi man arbeider med sosial endring gjennom konkret problemløsning.

Data fra denne prosessen må registreres og systematiseres. En vanlig posisjon i debatten om AF er å skape et skille mellom handlingskomponenten, som tolkes som konsulentarbeid, og en mer teoretisk posisjonering, som er forskningskomponenten. Ideen bak denne todelingen er å skille ut forskningen som uavhengig av deltakelse. Dette innebærer å gjøre AF om til konvensjonell forskning. Da har også utvikling gjennom aktiv deltakelse i konkret forandringsarbeid blitt faset ut av aksjonsforskningen. I en slik situasjon bidrar ikke endringsarbeidet til å høste erfaringer og impulser som går ut over det en konvensjonell og distansert forskning kan bidra med. Herbst (1977) er tillagt å ha formulert dette på en kraftfull måte. «Det er først når man forsøker å endre et system, at man forstår hvem som har makt og innflytelse.»³ Følger man denne argumentasjonslinjen, vil ikke handlingskomponenten i AF gi noe bidrag til forskningen. Tvert imot er forandringsarbeidet ivarettatt av «konsulenten» og er derved skilt fra aksjonsforskningen. Dette innebærer at bare konvensjonelle data blir tilgjengelig og brukt i forskningsprosessen. Arbeidsdelingen mellom forsker og konsulent fører til at forskningen bare kommer til å bygge på det som tradisjonelt forstås som data. Denne delingen mellom en konsulent som har et utvendig forhold til data og en forsker som har levd i feltet er svært uheldig. Det grunnleggende i aksjonsforskning, nemlig integrering av forskning og handling, blir umulig å realisere ved en slik arbeidsdeling mellom forsker og konsulent.

Aksjonsforskerne må altså sikre seg data fra endringsforløpet, og de må ha data fra før/etter situasjonen. For å ta et siste først; før/etter situasjonen kan kartlegges ved bruk av vel etablerte samfunnsvitenskapelige metoder. Både kvalitative og kvantitative data kan anvendes. Poenget her er at et bredt spekter av data kan samles inn. Ofte ser man at det genereres for mye data. Forskeren har ikke gjennomført en tilstrekkelig analyse som indikerer hvilke data som trengs. Den metodiske litteraturen innenfor evaluering kan være til stor nytte her (se Guba & Lincoln, 1989; Lincoln & Guba, 1985). Det metodiske grepet som her er skissert, er enkelt å forholde seg til. Standard lærebøker om metode vil her utgjøre et fundament for å kunne gjøre før/etter studier. Men fortsatt savnes en metodisk angrepvinkel som kan fange de sosiale endringsprosessene.

3 Dette utsagnet blir gjerne tillagt Herbst. Det er tydelige spor etter dette utsagnet i Herbst (1977). Herbst var dessuten tydelig i sin muntlige argumentasjon for denne posisjonen.

Feltdagbok

En feltdagbok vil kunne danne en bro som vil bidra til å samle data om pågående endringsprosesser. En feltdagbok kunne gi et vesentlig bidrag med hensyn til data som kan forklare utviklingsdynamikken. La meg begynne med å avklare hva en feltdagbok er. Det forutsettes at forskeren ved slutten av hver dag i felten noterer hva som har skjedd og hvordan han eller hun tolker det som har skjedd, og anfører eventuelle nye innsikter. Nye innsikter og oppdagelser blir en viktig del av den daglige refleksjon over aksjonsforskningsprosjektets utvikling. Dette gir AF et innslag av faglig spenning. Forskeren blir deltaker i en dynamisk læringsprosess, noe som i praksis ikke er mulig ved konvensjonell samfunnsforskning. Antropologene kommer kanskje nærmest denne rollen ved å være en deltakende observatør.

1. Alle løpende hendelser som er relevante for prosjektet noteres. Her er det viktig at forskeren noterer ned hendelsene så «nøytralt» som mulig. I et forskerteam på minst to personer gir noteringen av daglige hendelser en mulighet til en kritisk gjennomgang, noe som vil bidra til å sikre kvaliteten av data. For denne typen data er det åpenbart mulig å registrere hendelsene gjennom lyd- eller videopptak.
2. En første analyse av hvorfor situasjonen har utviklet seg i en spesiell retning. Hva er bevegelsen, og hvordan kan den forklares? Er det alternative forklaringsmodeller som kan kaste lys over hendelsene? Bør hendelsene sjekkes ut ved å samle data fra flere tilgjengelige kilder?
3. Var det uventede hendelser som fant sted? Denne typen data er særlig viktig. Ofte vil data knyttet til det uforutsette være stedet hvor ledetråder til særegne og ikke forutsette situasjoner blir synlige. Ofte vil slike data være tett innvevd i prosjektets dynamikk. Denne potensielt tette oppfølgingen over tid er en vesentlig mulighet og et kjennetegn ved AF. Det er her de nye og ikke forutsette hendelsene opptrer og etter hvert kan gi inntak til ny innsikt.

De praktiske utfordringene for å sikre kvaliteten i aksjonsforskningen

Den faglige diskusjonen som jeg har ført om kvalitet i aksjonsforskningen, tok utgangspunkt i den kritikk som er reist mot AF som forskningsstrategi. Det er viktig å kunne argumentere for den vitenskapsteoretiske basisen

for aksjonsforskning. Poenget her er ikke å gjøre AF til en vitenskapsteoretisk eksess, men den som praktiserer AF må kunne svare på denne typen kritikk. For det andre må De samme krav om vitenskapsteoretiske begrunnelse utfordrer selvsagt alle som driver med forskning. Dette gjelder enten det er kvalitativ eller kvantitativ, positivistisk eller hermeneutisk forskning. Det som ofte er synlig, er at forskere ikke begrunner sin forskning i en vitenskapsteoretisk posisjon med mindre de blir konfrontert med dette.

Den tradisjonelle kritikken av AF er at den er konsulentarbeid, og ikke forskning. Kort sagt – det publiseres for lite substansielt fra AF-prosjekter. Det har kritikerne rett i. Aksjonsforskere har vært dårlig forberedt for sin praksis rett og slett fordi det til nå har eksistert få master- og ph.d. -programmer i aksjonsforskning. Det blir en grunnleggende utfordring for aksjonsforskere og for akademiet å sikre at det er tilbud innen høyere utdanning i aksjonsforskningens praksis. I dag vil man i norsk høyere utdanning finne kurs og utdanning på master- og ph.d. -nivå ved flere universiteter og høyskoler. Slike tilbud kan man for eksempel finne ved Høgskolen i Oslo og Akershus, Universitetet i Tromsø og NTNU.

Litteratur

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1971). *The Social Construction of Reality A treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Borum, F. (1980). A Power-Strategy. Alternative to Organization Development. *Organizational Studies*, 1/2, 23-46.
- Bradbury, H. J. (Ed.) (2015). *Handbook of Action Research*. Third edition. Los Angeles: SAGE.
- Bryman, A. (2008). *Social Research*. Third edition. Oxford: Oxford University Press.
- Dewey, J. (1938/1991). *Logic: The Theory of Inquiry*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Elden, M., & Chisholm, R. (1993). Emerging varieties of action research. Introduction to a special issue. *Human Relations*, Vol 4, s. 21-34.
- Emery, F. E. (1959). *Characteristics of socio-technical systems*. London: Tavistock Institute of Human Relations.
- Fals Borda, O., & Rahman, M. (1991). *Action and Knowledge Breaking the Monopoly with Participatory Action-Research*. New York: The Apex Press.
- Finne, H., Levin, M., & Nilssen, T. (1995). Trailing Research. A Model for Useful Program Evaluation. *Evaluation*, Vol1 (1), s. 11-31.
- Freire, P. (1972). *The Pedagogy of the Oppressed*. Harmondsworth: Penguin Books.

- Greenwood, D. J., & Levin, M. (1998). *Introduction to Action Research Social Research for Social Change*. Thousand Oaks: SAGE.
- Greenwood, D. J., & Levin, M. (2007). *Introduction to Action Research Social Research for Social Change*. Second Edition. Thousand Oaks: SAGE.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. London: SAGE.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Vol 1, Reason and the Rationalization of Society*. London: Heineman.
- Habermas, J. (1987). *The theory of Communicative Action, Vol 2, Lifeworld and System: A critique of Functionalist reason*. Oxford: Polity Press.
- Herbst, P. G. (1977). *Alternativ til hierarkisk organisasjon*. Oslo: Tanum-Norli.
- Klev, R., & Levin, M. (1998). *Aksjonsforskning på IFIM. Den grimme elling «i forkledning»*. Trondheim: IFIM.
- Levin, M. (1993). Creating Networks for Rural Economic Development in Norway. *Human Relations, Vol 46, No. 2*, s. 193-218.
- Levin, M. (2003). Ph.D. programs in Action Research – Can they be housed in universities, *Concepts and Transformation, Vol. 8, Number 3*, s. 219-238.
- Levin, M. (2004). Organizing Change Processes Cornerstones, Methods, and Strategies, In J. J. Bonstra, *Dynamics of Organizational Change and Learning* (pp. 72-84). New York: John Wiley.
- Levin, M. (2007). Knowledge and Technology Transfer: Can Universities Promote Regional Development, In A. Harding, A. Scott, S. Laske, & C. Bursteche, *Bright Satanic Mills* (pp. 40-51). London: Ashgate.
- Levin, M. (2008). The Praxis of Educating Action Researchers. In P. Reason, & H. Bradbury, *The SAGE Handbook Action Research Participative Inquiry and Practice* (pp. 667-682). Second Edition. London: SAGE.
- Levin, M. (2012). Academic Integrity in action research. *Action Research, Vol. 0(0), Number **, p. 0-17.
- Levin, M., & Ravn, J. E. (2007). Involved Praxis and Analytical at a Distance. *Systemic Practice and Action Research, Vol. 20*, s. 1-13.
- Levin, M., & Svarva, A. (1990). *Mens vi venter*. Trondheim: IFIM.
- Lincoln, Y. W., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park: SAGE.
- Mills, G. E. (2003). *Action Research A guide for the Teacher Researcher*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Pålshaugen, Ø. (1993). Aksjonsforskning: En nyttig vitenskap. Et innspill i fire akter. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, s. 232-251.
- Reason, P., & Bradbury, H. (2001.) *Handbook of Action Research, Participative Inquiry and Practice*. London: SAGE.
- Reason, P., & Bradbury, H. (2008). *The SAGE Handbook of Action Research, Participative Inquiry and Practice*. Second Edition. London: SAGE.
- Sørensen, A. Bødtker (1993a). Aktionsforskning i og om arbeidslivet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Årgang 33, s. 213-230.

- Sørensen, A. Bødtker (1993b). *Evaluering av norsk arbeidslivsforskning og aksjonsforskning. Fokus på Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) og Institutt for industriell miljøforskning (IFIM)*. Oslo: NORAS.
- Thorsrud, E., & Emery, F. (1970). *Mot en ny bedriftsorganisasjon*. Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag.
- Trist, E. (1981). *The evolution of socio-technical systems*. Toronto: Ontario Quality of Working Life Center.